

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

HALÁLBÓL ÉLET, ÁLDOZATBÓL JÖVENDŐ*

ApCsel 20,24

Hegeltől, a német filozófustól származik a jól ismert mondás meghökkenítő értelmezése, mely szerint „a történelem arra tanít minket, hogy az emberek sohasem tanultak belőle semmit.”

S ha emlékezésünk tárgyára gondolunk, hajlamosak vagyunk igazat adni a filozófusnak. Mert az eltelt négyszázötven esztendőben a lélek világában mintha semmi sem változott volna. Ma is éppen olyan értetlenül és elfogultan, sőt gyűlölködve áll a hívő ember a másság előtt, a tőle eltérő és különböző hitek előtt, mint akkor. Ma talán nem gyűlnek máglyák a keresztény világban, de máshol mindennap szedi áldozatait a gyűlöletet szító fanatizmus. S az egyedül üdvözítő hit birtokosaiként nem akarják-e a maguk aklába téríteni az emberi lelkeket a különböző fundamentalista csoportok vagy éppen egyházak?

Úgy gondolom, azért is kell mélyebbre ásnunk a történelemben, hogy emlékezésünk segíthessen helyre tenni a téves szemléleteket, s egyben megerősítsen minket abban a meggyőződésünkben, hogy az áldozatok nem voltak hiábavalóak, mert Isten útját egyengették, s az ő országa eljövételét munkálták nemcsak kortársaik, de a mi lelkünkben is.

Négyszázötven évvel ezelőtt, 1553. október 27-én Genf közelében egy magányos spanyol eretnek halt meg a máglyán. A kálvinista Genf a római inkvizíciót saját fegyverével győzte le. Szervét Mihály perének részletei széles körben ismertek, egy dolgot mégis ki kell emelnünk. Ha a protestánsok nem akarták volna, hogy ennek az embernek a vére a kezükön száradjon, könnyűszerrel átruházhatták volna a felelősséget, mivel a vienne-i katolikus egyházi hatóságok már elítélték Szervétet, és kérték a kiadatását. De Kálvin és barátai nem akartak megválni foglyuktól. Egyszer már megszabadult az inkvizíció fogságából, s talán másodsorra is sikerülne. Így a katolikusoknak azzal kellett megelégedniük, hogy elkobozták javait, és Szervétet távollétben máglyán elégették. A katolikusok és protestánsok egymással való versengése – hogy egy embert megsemmisítsenek vallásos meggyőződéséért –

* *Elhangzott 2003. november 30-án a Pestszentlőrincen tartott istentiszteleten, a Magyarországi Unitárius Egyház által rendezett Szervét-megemlékezés keretében.*

teszi Szervét esetét egyedülállónak a történelemben. És bár nagyon sokan szer. vedtek vallási meggyőződésükért abban az időben, alig vannak olyanok, akiket mind „távollétükben”, mind valóságosan elégettek – mindkét oldalon.

Ennek a humanista gondolkodónak, bibliatudósának, teológusnak, kutató orvosnak és kítűnő földrajz-szakértőnek a híre kevésbé alapszik irodalmi és tudományos munkásságán, mint inkább élete utolsó, tragédiába torkolló sorsfordulóján. A teológia történetében Szervét viszonylag jelentéktelen helyet foglal el. Nézeteit nem lehetett könnyen megérteni, részben mert nem módszeresen – sőt egyenesen következetlenül – fejezte ki magát, részben mert ellenfeleinek sikerült csaknem teljes mértékben eltüntetni nyomait. Könyvei, tekintettel korai üldöztetésükre, igen hamar ritkaságokká váltak, ami csaknem egyedülálló. Fő munkájából, amelyben végső tételait összegezte a kereszténység helyreállításáról, vagy – ha úgy tetszik – egy új, teljesebb reformációról, csupán három példány maradt fenn, s ezekből kettőn tűz okozta károsodást látni.

A tudománytörténetben, eléggé ellentmondásosan, helye biztosnak látszik ama pusztá körülmény által, hogy főművében hasonlatot alkalmazott egy teológiai kérdés bizonyítására. Felfedezése a tüdő- vagy kisvérkőről valójában azt szemléltette, miként dolgozik Isten Lelke az emberi lélekben, ám ez a fiziológia úttörőjévé és Harvey elődjévé avatta őt. Az egyik angol tudománytörténész írta: „Valószínű, hogy ha Szervét kevésbé teológiai érdeklődésű, vagy ha Kálvin kevésbé fanatikus, a kisvérkör és a vele járó fejlődés a fiziológiában egy fél századdal korábban jelentkezett volna.” Igaz lehet a megállapítás, de kétségtelen tény, hogy Szervét első szerelme a teológia volt, és amiért meghalt, nem a tudomány érdekében történt, hanem egy olyan teológiai tételért, amelyet ma sokan bizonyíthatatlannak tekintenének és talán kevésbé fontosnak is.

Amint megkínzott teste ott vonaglott a hőségben és füstben, amelyet a zöld rőzsekötegek okoztak (lassú tűzhalálra ítélték), így kiáltott fel: „Jézus, az örökkévaló Isten fia, szánj meg engem!” De így is kiálthatott volna: „Jézus, Isten örökkévaló fia, szánj meg engem!” – és lehet, hogy megmenti életét. De az igazság, amelyet a Bibliában felfedezett, sokkal hatalmasabb volt, mint a haláltusa, és Szervét kitarzott – állhatatosan – mindvégig.

Azt mondják, a szemtanúkat meghatotta Szervét halálának módja. Hogyan lehetett az a szörny, akinek mondták? Ezt a kérdést tagadták azok a kortársak, akik nem sokkal máglyahalála után felemelték szavukat a vallási türelem érdekében. De legtöbbször – protestánsok és katolikusok egyaránt – szívből helyeselték az eretnekek megbüntetését. Ha valaki elfogadja feltételként, hogy az ember üdvözülését a Szentháromság és Krisztus istenségének dogmája biztosítja, akkor számára nincs határa az eretnekek megsemmisítésének. Azoknak, akik nem azonosulnak Kálvin felfogásával, miszerint az eretnokség rosszabb, mint a gyilkosság vagy a mérgezés, ez a nézet idegennek tűnhet, de a 16. században az emberek ilyen furcsa módon élték meg vallásukat. A kortárs protestáns lelkészek és teológusok Szervétre vonatkozó

utalásai igen gazdagok a gyalázkodó jelzőkben. Bucer nyilvánosan kijelentette, hogy Szervétet fel kellett volna négyelni. Bullinger úgy gondolta, hogy ha a sátán megjelent és prédikálni kezdett volna, Szervét igen sok kifejezését használta volna beszédeiben. Még a szelíd Melancthon is többször javasolta Szervét máglyán való elégetését mint „kegyes és emlékezetes példát az utókor számára”.

Az utókor természetesen feljegyezte, mi is történt Genfben 1553 októberében, és a vallási fanatikusok csalódására levonta a maga következtetéseit. Az utókor valójában elítélte ezt a „kegyes és emlékezetes példáját” a durva és bosszúálló vallási üldözésnek, és azt „törvényszéki gyilkosságnak” minősítette. Voltaire egy tanulmányában kijelentette, hogy „Kálvin felvilágosult elme volt, de kegyetlen lélek”. Gibbon beismerte, hogy őt magát „mélyebben felhábortotta Szervét kivégzése, mint Spanyolország és Portugália összes máglyatüze”. Roscoe, Lorenzo Medici életrajzírója szerint „az üldözések évkönyvei nem tartalmaznak kegyetlenebb bírói eljárást, mint Szervét elítélése és kivégzése”. A felháborodás legfontosabb megnyilvánulása mégis Sebastian Castellio két könyvének megjelenése volt, amelyekben a szerző megvetette a vallási türelem alapját, és utat nyitott a szabadelvű vallásos gondolkodás számára, amely tizenöt év múlva a tordai országgyűlés vallási türelemről és lelkiismereti szabadságról rendelkező törvényének kihirdetésében valósult meg.

„Nyugtalan a gondolkodásban, hatalmas az igyekezetben, gyors a szellemenben, türelmetlen a fegyelemben” – így jellemezte Szervét a spanyol embert a Ptolemaiosz *Földrajzához* írt jegyzeteiben, s ezzel saját sírfeliratát is megírta.

Abban a században, amely az ellentétek féktelen nyelvéről volt híres, ő maga sem volt kivétel. Türelmetlen volt, sőt beképzelt, és nagy árat fizetett indulatos és hajthatatlan természetéért. De sokat meg kell bocsátani annak az embernek, aki nagyon szeretett. Mély embersége, amelyet barátaihoz fűződő viszonyának melegsége mutat, de amely orvosi tevékenységében is megnyilatkozik, Krisztus iránti rajongása, az igazságért való lelkesedése – mindmind kedvező fénybe állítják természetét. A vallási rajongók nem ritkán a legönfejtőbb emberek, s a misztikusokat sem az óvatos megfontolás jellemzi. Sőt, azt is mondhatjuk, a logikus és következetes gondolkodás, amelyek kívánatosak lehetnek egy író esetében, kevésbé vonzóak, mint a szív melegsége és a cél őszintesége.

Szervét vallásos felfogása végül is a panteizmus felé mozdult el. Isten a Világmindenség lelke, aki a teremtés művén keresztül jelenti ki magát az embereknek. De az ő vallása nem hideg, nem szenvedélymentes elmélkedés az abszolút és felfoghatatlan Szellemről, hanem a rajongó szeretet őszinte sugárzása. Az ember-Jézus, aki Úr és Isten Felkentje, a lángoló, szenvedélyes odaadás tárgya. Pál apostolhoz hasonlóan, akit a kereszténység igazi képviselőjének tekintett, Szervét „Krisztusban élő” ember volt. Nála a bibli-kusság sohasem cserélődött fel a könyvimádatallal. A Biblia lehetett a Lélek új

világáról szóló kijelentés eszköze, de nem a hit tárgya. „Krisztus az én egyedüli evangélistám” – mondta. Majd hozzátette: „Senki sem lehet keresztény, aki nem tanítvány.”

És mintegy megelőlegezve egy későbbi kor látását, így írt: „Krisztus törvénye a szív törvénye. Ez a törvény nem igényel külső írást. Még ha az apostolok és az evangélisták semmit sem írtak volna, de mert tudatosították, hogy Krisztus ismerete és a benne való hit bennünk van, Krisztusnak ez az új törvénye megmarad belső tintával írva Isten lelkének hatása által, amely rávéste ezt a törvényt a szív tábláira.”

Ez a végső bizonyágtétele annak, aki nem hagyott hátra iskolát, akinek nem voltak követői, hogy folytassák tanítását. A lengyel és az erdélyi unitáriusokat leszámítva életének és írásainak alig volt hatása. De sem Kálvin, sem Szervét, sem kortársaik nem láthatták előre tragikus halálának következményeit. Szervét máglyahalála az emberiség, a humánus újraértékesítésének és a lelkiismeret jogai kinyilvánításának jeladásává vált. Az elhagyatott, magányos eretnek/mártír hamvaiból magasra emelkedett az a szellemiség, amelyet örökségünk fontos részének vallunk és vállalunk, és amelyre most hálás kegyelettel emlékezünk.

Ezért nem adunk igazat Hegelnek, mert íme: a történelem, amely Isten lelkének irányító és megtartó jeleit mutatja, s amelyben az igazság – minden látszólagos elbukás és áldozat ellenére – végül is diadalmaskodik, megmarad életünk nagy tanítójának, amelytől most is, az életünket és jövődönket hordozó reménységet tanultuk meg. De a történelem arra is biztat, hogy az áldozatot minden kornak és minden nemzedéknek vállalnia kell. Az áldozatból mindig új élet származik. Ámen.

Az egyházi beszéd elkészítésénél felhasználtam H. John McLachlan Michael *Servetus – A Cause Célèbre* c. tanulmányát (Faith and Freedom, Vol. 56, Part 2, Number 157).

SZERVÉT, TUDOMÁNY ÉS ISTEN LEHELETE*

„A civilizációk háborúja” – Jézusnak, „a béke fejedelmének” születése utáni 21. század kezdetén ez sokak számára központi kérdés. Amint belépünk a vallások küzdelmébe, a 21. századba, illendő megemlékeznünk arról, aki életét adta a tudományban és a vallásban felismert igazságért: Szervét Mihályra, akit 450 évvel ezelőtt eretnekként máglyán elégettek.

„Jézus, az örökkévaló Isten fia, könyörülj rajtam”. Ezek voltak Szervét utolsó szavai, amikor Genf mellett 1553. október 27-én máglyán elégették. Kálvin János jóváhagyta a kivégzést azzal az ajánlással, hogy Szervétet először le kell fejezni, és nem elevenen elégetni. De amint Jeanne D’Arc és Husz János esetében is történt, ez az eretnekek gyűjtötte máglya tüze volt. Amikor Szervét így imádkozott: „Jézus, az örökkévaló Isten fia...”, feljegyezték, hogy ez Farelre, Kálvin egyik munkatársára olyan hatással volt, hogy így szólt: „Ha csak úgy mondta volna, hogy Isten örökkévaló fia, megszabadult volna a tüztől”. Ha Szervét csak azt állította volna, hogy Isten három különböző személy, akkor nem lett volna keresztény eretnek.

Szervét Mihály Spanyolországban született 1511-ben. Jogot és vallást tanult Toulouse-ban, orvostudományt Párizsban. Az emberi test tanulmányozása közben felfedezte a pulmonáris vagy kisvérkört, azt, hogy a vér keresztülhalad a tüdőkön, ahol azt az oxigén felfrissíti, s így tér vissza a szívbe, amely aztán újra az artériákba pumpálja. Felfedezte a levegő és az élet közötti kapcsolatot.

A legtöbb vallásban a „lehelet” Isten hasonlata. „Lehelj reám, Isten lélegzete, tölts meg új étellel”. A hinduizmusban Prazsapatit, az összellemet megkérdezik, hogy hány isten van, ő mintegy 19 000 nevet említ, majd így szól: „Az igazság az, hogy csak egy isten van, a Lehelet.” Lehelet nélkül más isten nem létezhet.

Az amerikai polgárjogi harcos, Martin Luther King a bostoni egyetem hallgatója volt. Az egyetemi templom dékánja, Howard Thurman maga is rabszolgák unokája volt. Amikor – évekkel később – Kinget New York-ban megkéselték, betegágyán kérte, hogy szeretné látni Thurmant. Amikor ez megérkezett a kórházba, King épp Thurman *Jézus és a kifosztottak* című könyvét olvasta. Ebben a szerző elmesélte, hogy amikor kinevezték a bostoni egyetemi templom dékánjának, gyakran összetévesztették a templomszolgával – hiszen fekete volt. Egy rabbi mondta el a történetet, hogy reggelente,

* *Elhangzott Genfben, a 2003. október 26-án tartott istentiszteleten, Szervét halálának 450. évfordulója alkalmából az ICUU által rendezett tudományos megemlékezés keretében. Dr. Szabó Árpád fordítása.*